

TARPTAUTINĖ PREKYBA IR JOS RAIDOS TENDENCIJOS

Aurelija Burinskienė

Vilniaus Gedimino technikos universitetas
El. paštas Aurelija.Burinskiene@vv.vgtu.lt

Anotacija. Šiame straipsnyje nagrinėjamos pasaulinės tarptautinės prekybos raidos tendencijos, aptariami ir analizuojami jos mastai ir apimčių augimo tempai tiek Lietuvoje, tiek užsienio valstybėse. Vertinamas tarptautinės prekybos poveikis bendrajam ekonomikos augimui Europos Sąjungoje, JAV, Kinijoje ir pasaulyje, lyginami jos ir bendrojo vidaus produkto (BVP) apimčių augimo tempai. Aptariama skirtingų valstybių tarptautinės prekybos įtaka bendroms viso pasaulio prekybos apimtims. Remiantis BVP prognozėmis, nagrinėjamos tarptautinės prekybos perspektyvos 2010 m.

Reikšminiai žodžiai: tarptautinė prekyba, bendrasis vidaus produktas, augimo tempai, prognozės.

Įvadas

Tarptautinė prekyba – tai perspektyvi mokslinių tyrimų sritis; sudėtingas socialinės ekonominės raidos reiškinys, egzistuojantis daugiakultūroje erdvėje. Ši reiškinį veikia tokie procesai, kaip globalizacija, žinių įtvirtinimas ekonomikoje, socialinės ekonominės raida, Europos Sąjungos plėtra. Todėl norint suvokti šį reiškinį iš esmės, būtina išsamesnė jo analizė, apimanti visus minėtus jį veikiančius procesus, o tai savaime lemia būtinumą skirti daugiau dėmesio tarptautinės prekybos tematikai.

Dėl globalizacijos procesų įtakos susiformavo ištisą parą veikiančios produktų rinkos.

Išaugę žinių kūrimo ir taikymo mastai skatina kurti produktus, turinčius didesnę intelektinę vertę. Tuo labiau, kad žinios tampa vis labiau prieinamesnės, jų neriboja geografinės sienos ir laikas.

Socialinės ekonominės raidos sąlygomis svarbus vaidmuo tenka pasaulinėms masinėms informacijos priemonėms, skatinančioms gyvenimo būdo sklaidą skirtingose šalyse, Vakaruose susiformavusių tradicijų, vertybių plitimą, panašių vartotojų poreikių, apimančių įvairias kultūras ir gyvenimo sritis, formavimąsi.

Europos Sąjungos raidos ir plėtros procesai padeda išsivirti laisviems prekių, paslaugų, kapitalo ir darbo jėgos judėjimo principams, didinti Europos Sąjungos konkurencingumą pasaulyje.

Visi minėti procesai skatina naujai suvokti tarptautinės prekybos raidą.

Tarptautinės prekybos samprata

Tarptautinė prekyba – tai verslas, kada vienoje šalyje sukurtas produktas yra parduodamas pirkėjui ar vartotojui, esančiam kitoje šalyje, arba yra vartojamas kitoje šalyje (Melnikas *et al.* 2008).

Tarptautinė prekyba taip pat gali būti apibūdinama kaip:

- veikla, kuri vyksta tarptautiniu mastu ir tarptautinėje aplinkoje;
- veikla, kurią vykdo subjektas;
- veikla, sudaranti galimybes subjektui gauti naudos;
- veikla, skirta produktams realizuoti bei jų realizavimo mastams didinti.

Šio reiškinio dalyviais gali būti:

- tiek fiziniai asmenys (ūkininkai, individualią veiklą vykdančius fiziniai asmenys, jų grupės);
- tiek juridiniai asmenys (įmonės, įmonių grupės, įvairios valstybinės, tarptautinės valstybių, verslo ir kt. organizacijos).

Minėti tarptautinėje prekyboje veikiantys subjektai vykdo veiklą, skirtą prekėms pirkti ar parduoti tarptautinėje aplinkoje, arba vykdo kryptingą politiką, skirtą apimčių didėjimui skatinti. Šie subjektai taip pat daro tiesioginį poveikį visuomenės, įvairių visuomenės grandžių prekių vartojimui.

Valstybė, kurioje yra subjekto, realizuojančio prekes tarptautiniu mastu, buveinė, vadinama eksportuojančiąja valstybe. Valstybė, kurioje yra subjekto, perkančio prekes tarptautiniu mastu, buveinė, vadinama importuojančiąja valstybe.

Tarptautinė prekyba tradiciškai suvokiama kaip prekyba materialiomis, turinčiomis fizinių pavidalą, prekėmis (pagal ES direktyvą „Dėl pridėtinės vertės mokesčio“ prekės – tai bet kuris materialus kilnojamas turtas). Joje gali būti realizuojamos:

- žaliavos;
- papildomos medžiagos;
- tarpinės prekės;
- vartojimo prekės;
- gamybinė (pramonės, medicininė, mokslinė ir kita) įranga.

Žaliavomis vadinamos medžiagos, kurios patiria bent minimalią transformaciją gamybos metu. Galima išskirti šias žaliavų rūšis: fizines (geležies, vario rūdą, anglį ir pan.) ir augalines žaliavas (grūdus, sojos pupeles ir kt.).

Papildomos medžiagos – tai medžiagos, kurios, vykstant gamybai sunaikinamos jas naudojant (pavyzdžiui, tepalinė alyva, poliruojančios medžiagos, suvirinimo elektrodai ir pan.).

Tarpinės prekės – tai pramoninės prekės, kurios nepatiria papildomų fizinių pakeitimų, bet yra įtraukiamos į naujo gaminio sudėtį. Pavyzdžiui, atskiros mechaninės mašinos dalys. Gamintojai jų negamina, bet perka iš specializuotų tiekėjų.

Vartojimo prekės – tai prekių kategorija, apimanti visas prekes, kurios yra parduodamos atskirai ar kartu su kitais gaminiais galutinai vartoti. Tokių prekių pavyzdžiais gali būti reikmenys, parduodami kartu su automobiliu: automobilio radijo aparatas, dekoratyviniai rato apvada, remonto ir atsarginės dalys; ūkio subjektų išigijamos prekės: spausdinimo popierius, kanceliarinės prekės, valymo priemonės. Prekybos centruose parduodamos prekės taip pat priklauso šiai prekių kategorijai.

Gamybinė įranga – tai kilnojamas turtas, naudojamas tam tikrą laiką gamybos procese plačiąja prasme (pavyzdžiui, įvairūs mechaniniai įrenginiai, transporto įranga ir t. t.). Beje, trečdalį Europos Sąjungos importo ir eksporto apimčių sudaro prekybos gamybine įranga apimtys (Eurostat 2009).

Tarptautinės prekybos aplinka gali būti labai įvairi ir sudėtinga, turinti įvairių politinių, ekonominių, socialinių, technologijų pažangos ir kitų charakteristikų. Ši aplinka gali būti vertinama kaip kintanti laiko, įvairių regionų ir skirtingų materialių prekių atžvilgiu.

Tarptautinės prekybos teorijose pabrėžiama, kad tiek atskirų subjektų, tiek ekonomikos sektorių, valstybių

ir regionų ilgalaikiam konkurencingumui tarptautiniu mastu didinti būtina taikyti įvairios kilmės specializaciją, galinčią pasireikšti įvairiais lygmenimis: subjekto, ekonominio sektoriaus veiklos, nacionaliniu ar regioniniu mastu. Minėtoji specializacija reiškia, kad turi būti kuriamos tokios prekės, kurių realizavimas užtikrina didesnę tarptautinės prekybos apimčių augimą.

Apibendrinant galima pažymėti, kad tarptautinę prekybą būtina apibrėžti kaip labai sudėtingą pažinimo objektą.

Tarptautinės prekybos raidos tendencijos

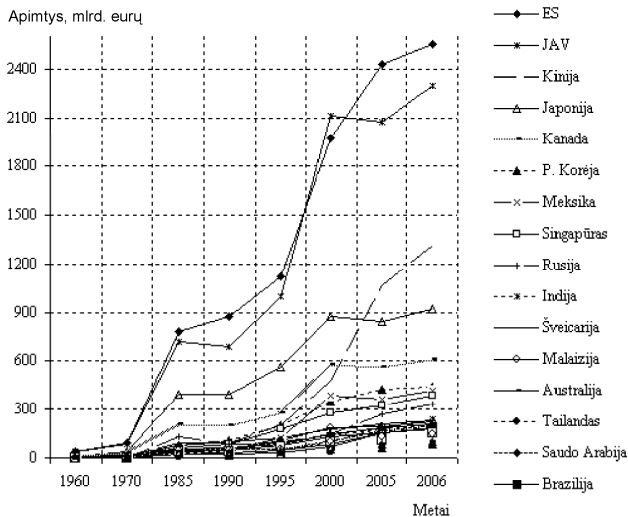
Tarptautinės prekybos aktyvesnę plėtojimąsi po Antrojo pasaulinio karo paskatino pasaulinių transporto ir ryšių infrastruktūrų formavimasis, nuolat mažėjančios krovinių gabenimo išlaidos, sustiprėjusi gamyba. Dėl jų įtakos vis daugiau valstybių įsitraukė į tarptautinę prekybą.

Skirtingais periodais kito skirtingų valstybių įtaka bendroms tarptautinės prekybos apimtims pasaulyje:

- nuo 1970 m. importo ir eksporto apimtys kartu sparčiai augo Europos Sąjungoje, JAV ir kitose valstybėse (1 pav.);
- nuo 1985 m. JAV prekybos su pasauliu apimtys netgi pradėjo mažėti;
- nuo 1990 m. tarptautinės prekybos apimtys pradėjo sparčiai augti Kinijoje, Kanadoje, šiek tiek lėčiau – Pietų Korėjoje, Meksikoje ir Singapūre;
- 2000 m. JAV prekybos su pasauliu apimtys laikinai buvo didesnės už Europos Sąjungos tarptautinės prekybos apimtis;
- nuo 2000 m. Japonijoje ir Kanadoje realizavimo užsienio rinkose apimčių augimo tempai sulėtėjo, o JAV iki 2005 m. prekybos tarptautiniu mastu apimtys nekito;
- 2006 m. Europos Sąjungos prekybos su pasauliu apimtys buvo 1,1 karto didesnės už JAV, 1,9 karto – už Kinijos, 2,8 karto – už Japonijos, 4,2 karto – už Kanados tarptautinės prekybos apimtis.

2005 m. Europos Sąjungos, JAV ir Kinijos importo ir eksporto apimtys kartu sudarė trečdalį tarptautinės prekybos apimčių pasaulyje (kalbama apie 183 valstybes); beveik pusę šių apimčių sudarė Europos Sąjungos tarptautinė prekyba su pasauliu.

2005 m. didžiausių 24 valstybių importo ir eksporto apimtys kartu sudarė du trečdalius visos tarptautinės prekybos pasaulyje.

1 pav. Didžiausių 24 valstybių tarptautinės prekybos apimtys (Eurostat 2008)
Fig. 1. International trade volumes of the largest 24 countries (Eurostat 2008)

Tarptautinės prekyba paskutinius dešimtmečius pasaulyje sparčiai augo (1 pav.):

- 1985–2007 m. Europos Sąjungos ir JAV prekybos užsienio rinkose apimtys padidėjo po 3 kartus, Kinijos – 16,6 karto, Tailandas – 10 kartų, Meksikos, Jungtinių Arabų Emyratų, Indijos – po 9 kartus, Turkijos – 8 kartus, Pietų Korėjos – 7 kartus, Singapūro, Malaizijos – po 6 kartus, Pietų Afrikos – 5,6 karto. Tarptautinė prekyba 24 didžiausiose valstybėse vidutiniškai augo 4,8 karto;
- 1995–2007 m. prekybos su pasauliu apimtys Lietuvoje ir Latvijoje augo po 4,1 karto, Estijoje – 3,4 karto, Europos Sąjungoje – 1,9 karto.

Tarptautinės prekybos augimo tempai 1985–2007 m. rodo, kad didžiausią įtaką prekybos apimčių augimui daro besivystančios ekonomikos valstybės, tarp kurių pagrindinės: Kinija, Tailandas, Meksika, Indija, Turkija ir kitos. Beje, 2007 m. Kinijos eksporto apimtys buvo didesnės už JAV eksporto apimtis.

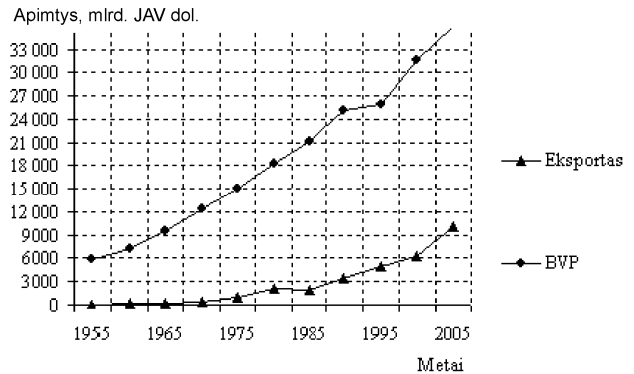
Didžiausias tarptautinės prekybos apimtis pasaulyje turinčiose šalyse prekybos su pasauliu apimčių augimo tempai 1995–2007 m. Europos Sąjungoje buvo 1,5 karto, JAV – 1,3 karto, Kinijoje – 1,9 karto didesni už BVP augimo tempus.

Empirinių tyrimų rezultatai

Empiriniai tyrimai buvo atliekami naudojant Pasaulio banko ir Pasaulio prekybos organizacijos eksporto ir BVP duomenis.

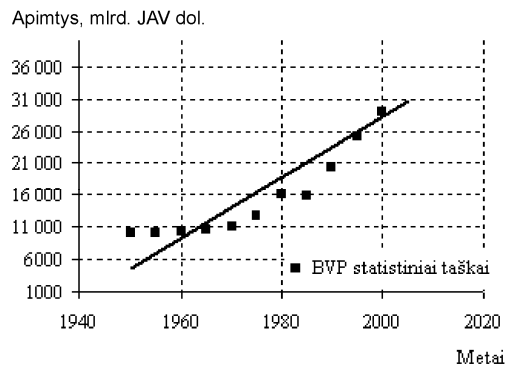
Remiantis šiais duomenimis analizuojamos valstybių bendros eksporto apimtys pasaulio mastu. Galima teigti, kad pasaulio mastu bendros eksporto apimtys yra lygios bendroms importo apimtims.

Atlikus regresinę analizę (2 pav.), atskleista, kad eksportas daro įtaką BVP augimui.

2 pav. Pasaulinės eksporto ir BVP apimtys (Pasaulio bankas 2006; PPO 2006)
Fig. 2. Global export volumes and GDP (World Bank 2006, WTO 2006)

Nustatyta, kad tarp pasaulinių eksporto ir BVP apimčių egzistuoja labai stiprus ryšys (koreliacijos koeficientas lygus 0,93).

3 pav. BVP priklausomybė nuo eksporto apimčių
Fig. 3. GDP dependence on export volumes

Tiesė (3 pav.), aprašanti BVP statistinių taškų visumą:

$$Y = 10\,000 + 3,037x, \quad (1)$$

čia: y – BVP; x – eksportas.

Vertinant skirtingų valstybių tarptautinės prekybos poveikį BVP, atskleista, kad:

- lyginant Europos Sąjungos, JAV ir Kinijos tarptautinės prekybos apimtis su jų BVP, nustatyta, kad didžiausią įtaką vidaus ekonomikos, t. y. BVP augimui (2002–2007 m.) poveikį daro JAV tarptautinės prekybos augimas (koreliacijos koeficientas yra lygus 0,999);

- tarp trijų Baltijos valstybių didžiausias tarptautinės prekybos poveikis šalies BVP augimui (2002–2007 m.) yra Lietuvoje (koreliacijos koeficientas lygus 0,993);
- pasaulio BVP augimą (1995–2007 m.) labiausiai veikia JAV prekyba su pasauliu (koreliacijos koeficientas 0,931).

Nustatyta, kad bendroms eksporto ir importo apimtims padvigubėjus, pasaulio BVP pakiltų 75,5 %.

Remiantis atvirkštinės regresinės analizės rezultatais ir Pasaulio banko BVP prognozėmis 2010 m. (kurios sudarytos atsižvelgiant į ekonomikos perspektyvas, susijusias su finansine krize), nustatyta, kad:

- bendros eksporto apimtys pasaulyje 2010 m. turėtų pakilti 3,64 % (BVP prognozė – 3 % (Pasaulio bankas 2009));
- Europos Sąjungos prekybos su pasauliu apimtys 2010 m. turėtų pakilti 2,7 % (BVP prognozė – 1,6 % (Pasaulio bankas 2009));
- JAV tarptautinės apimtys 2010 m. turėtų pakilti 3,4 % (BVP prognozė – 2 % (Pasaulio bankas 2009));
- Kinijos importo ir eksporto apimtys 2010 m. turėtų pakilti 10,6 % (BVP prognozė – 8,5 % (Pasaulio bankas 2009)). Tačiau autorė pažymi, kad remiantis laiko eilutės metodu 2010 m. Kinijos prekybos apimtys turėtų pakilti 6,4 % (vidutinė procentinė absoliutinė paklaida – 2,7 %), todėl siūlo vadovautis patikslinto tyrimo rezultatais.

Gauti tyrimų rezultatai leidžia naujai suvokti tarptautinės prekybos plėtojimo galimybes.

Akivaizdu, kad vertinant tarptautinės prekybos plėtojimo galimybes didelę reikšmę turi ateities pokyčių numatymas bei reagavimas laiku.

Išvados

1. Europos Sąjungos prekybos užsienio rinkose apimtys yra didžiausios pasaulyje.
2. Didžiausią įtaką importo ir eksporto augimo tempams daro besivystančios ekonomikos valstybės. Nuo 1985 m. didžiausi tarptautinės prekybos augimo tempai yra Kinijoje.

3. Pasaulio BVP augimą labiausiai veikia JAV prekybos su užsienio valstybėmis apimtys.

4. Lyginant tarptautinės prekybos augimo tempus 1995–2007 m. Lietuvoje ir Europos Sąjungoje, nustatyta, kad Lietuvoje jie yra didesni.

5. Importo ir eksporto apimčių augimo tempai yra didesni už BVP augimo tempus.

6. Didžiausias tarptautinės prekybos poveikis šalies ekonomikos augimui yra JAV.

7. Bendros eksporto apimtys pasaulyje, atsižvelgiant į ekonomikos perspektyvas, susijusias su finansine krize, 2010 m. turėtų pakilti 3,64 %.

Literatūra

- Eurostat 2009. External trade [žiūrėta 2009 gegužės 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>>.
- Eurostat 2008. External and intra-European Union trade [žiūrėta 2008 lapkričio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>>.
- Melnikas, B.; Chlivickas, E.; Jakubavičius, A.; Lobanova, L.; Pipirienė, V.; Burinskienė, A. 2008. *Tarptautinis verslas*. Vilnius: Technika, 19–21. ISBN 978-9955-28-331-7.
- Pasaulio bankas 2009. Global Economic Prospects [žiūrėta 2009 sausio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://siteresources.worldbank.org>>.
- Pasaulio bankas 2006. Gross domestic product 2006 [žiūrėta 2009 m. sausio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://siteresources.worldbank.org>>.
- PPO 2006. International trade statistics [žiūrėta 2008 m. gruodžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.wto.org>>.

UNDERSTANDING OF INTERNATIONAL TRADE AND ITS IMPORTANCE

A. Burinskienė

Summary

The study deals with international trade and its importance. In this paper, the tendencies of international trade are presented, the importance of international trade to economic development is overviewed; the increase rates of international trade and gross domestic product in European Union, United States and China are compared. The paper also deals with international trade in different countries, and in Lithuania as well, with international trade perspectives in 2010.

Keywords: international trade, gross domestic product, growth rates, forecasts.